

Uit Westfalen komen wij.....

Over de familie Schlatmann

Door: Han van Woerden (Auteur van: Schlatmann's Saga)

De Faam door H. van Woerden

Er zullen heel wat families in Nederland geweest zijn waar de onderlinge verhoudingen en het dagelijkse leven in hoge mate bepaald werden door het gemeenschappelijk bedrijf. Een verre voorvader had het gesticht, latere generaties hadden het in stand gehouden of uitgebreid. En het is mogelijk dat het op een gegeven ogenblik opgeheven werd; door veranderde belangstelling, onderlinge onenigheid, sociale of economische verschuivingen, financiële moeilijkheden of al zulke factoren samen.

Een boekje waarin ik bijna dertig jaar geleden geprobeerd heb de familie Schlatmann in hun opeenvolgende generaties vorm te geven geeft zo'n beeld van een door gemeenschappelijke onderneming nauw verbonden geslacht. In ons geval komt er nog bij een afkomst uit Westfalen. Ook niet zeer uitzonderlijk want, heel wat manufacturierszaken in Nederland hebben een Tjödden-oorsprong gehad met de daarbij behorende clan-samenhang, conservatieve levenshouding en religieuze opvatting.

In het zojuist genoemde boekje heb ik de zakengeschiedenis slechts zeer terloops behandeld. Op verzoek van 'n paar familieleden is later het verhaal uitgebreid met wat aanvullende gegevens daaromtrent. Nu De Faam een aantal jaren geleden definitief uit het Leidse en Haarlemse stadsbeeld verdwenen is en de herinnering eraan bij leden van de vijfde en de volgende generaties aan 't vervagen is vond ik het aardig voor mezelf en mijn kinderen het verdwijnende zakenbeeld vast te leggen in een samenhangend opstel. Herhaling van bijzonderheden reeds in het vorige boekje verteld was niet te vermijden.

Het meest aantrekkelijk vind ik altijd nog de beginperiode misschien wel omdat deze voornamelijk op mondelinge overlevering berust, selectief doorgegeven is en dus veel romantische en misschien legendarische elementen bevat passend bij de nostalgische aard van onze tijd.

Dank zij zeer gewaardeerde inlichtingen van Rudolf Schlatmann, een van de oudste nog levende getuigen van het nabije zakenverleden, ben ik in staat iets meer vastheid te geven aan mijn dilettantisch pogen. En zijn zoon Ernst is voor mij in Haarlemse archieven gedoken en dankbaar heb ik daardoor enige vaste punten in de zwevende oertijd van wat later De Faam zou heten, kunnen vinden. Het heeft het overgeleverde beeld ervan niet wezenlijk veranderd.

Ofschoon strevend naar "Wahrheit": heb ik de Dichtung" niet geheel kunnen vermijden. Mát de vele anekdotische bijzonderheden vormt het misschien de room op de niet geheel doorbakken taart van een ongetwijfeld eenzijdig en onvolledig verhaal....

HAARLEM

Dit is de stad geweest van waaruit alles begonnen is. Of eigenlijk vanuit het vlak daarbij gelegen Haarlemmerliede. Wat daarvóór was blijft in nevelen gehuld. Mijn moeder wist uit verhalen dat Tjödden kort na 1800 uit o.a. Neuenkirchen in het begin van het voorjaar groepsgewijze naar Holland trokken. Met het pak op de rug waarin ten dele de vruchten van hun wevershuisvlijt geborgen waren. Ze herinnerde zich ook nog de etappen de eerste dag liepen ze naar Ochtrup bij de Nederlandse grens. De tweede dag reden ze met verschillende diligences naar Kampen. Vandaar staken ze per boot de Zuiderzee over naar Amsterdam om op de vierde dag per trekschuit Haarlem te bereiken. Alles onder schutse van de H. Anna, patrones van de Tjödden en bovendien van de parochiekerk van Neuenkirchen. Mijn moeder had nog een beeldje van die Heilige op haar slaapkamer staan. Relict van een oeroude devotie?

Sinds wanneer onze vroegstbekende voorvader Anton Schlamann (1774-1856) zich bij die seizoentochten had aangesloten was mijn moeder onbekend en ook of hij hierbij een traditie van zijn ouders heeft voortgezet. Wél is hij niet voortdurend in de onmiddellijke omgeving van Haarlem blijven hangen, getuige zijn bekend portret dat in 1830 door J.H. Wieggertz te Krommenie is geschilderd. In Krommenie woonde de Neuenkirchenaar Bernard Bertels die er een manufacturenzaak(je) dreef. Zijn zoon Jozef zou in 1836 trouwen met Thérèse Hofstee, zuster van Justina Hofstee die in 1848 met Zacharias Schlatmann in het huwelijk trad.

Er leefde in de generatie van mijn moeder nog een vage herinnering aan een tocht van Anton over het ijs in een bijzonder strenge winter. Hij had dit opgeschreven in een soort dagboekje dat helaas verloren is gegaan: onze grootouders hadden wel belangstelling voor dit soort dingen maar vonden ze niet belangrijk genoeg om te bewaren. Mondeling overgeleverd is nog het verhaal over een ontmoeting van Anton met Schinderhanne gedurende een voetreis van Rheine naar Neuenkirchen. De rover was een eind met hem opgelopen en had hem gewaarschuwd voor onguur volk dat het land onveilig maakte. Toen er marechaussee naderden sprong de man in het struweel terzijde van de weg en verdween....

Schinderhannes was een berucht rover en moordenaar die in de Westfaalse folklore is blijven voortleven als een soort Robin Hood, de rijken bestelend, de armen beschermend. In 1803 is hij te Mainz terechtgesteld. Deze datum kan dus als een terminus ante quem beschouwd worden voor Anton's "zakenreizen":

Later wordt het zakenbeeld duidelijker: Anton en zijn twee zoons Zacharias en Bernard huren gedurende de zomermaanden een daglonershuisje in De Lie (=Haarlemmerliede), vlak bij de katholieke kerk. Het wordt hun vaste steunpunt in het zakenseizoen. Na enkele jaren komt Anton's dochter Lisette mee en verstelt de kleren, stopt de kousen en kookt de pot voor de mannen wanneer die moe en afgewerkt van hun tochten langs de vaak afgelegene boerderijen terugkeren. "Het zijn mijn gelukkigste jaren geweest" vertelde ze op het eind van haar leven aan het jongste aandachtig luisterende nichtje Antonia wanneer ze in het "toehuis" aan de Gedempte Oude Gracht te Haarlem appels zat te schillen aan het simpele eiken tafeltje dat nog steeds in mijn bezit is.

Maar ook op het commerciële vlak heeft Lisette zich duchtig geweerd. Zij moet een sterke, misschien wel wat harde persoonlijkheid bezeten hebben. In Neuenkirchen heeft ze een goed huwelijksaanzoek afgeslagen om vader en broers te kunnen helpen die tot dan toe na hun harde zakelijke arbeid ook hun eigen huishouden moesten redden.

Naast dit bewijs van Westfaalse familiezin zou men ook het gedrag van haar beide broers in liefdeszaken moeten vermelden. Zowel Zacharias als Bernard waren verliefd op hetzelfde meisje: Justina Hofstée. De jongere Bernard trad vrijwillig terug en koos een blijvend celibaat want twee gezinnen zouden niet uit het éne bedrijfje kunnen leven. Deze episode moet zich vóór 1848 afgespeeld hebben want in dat jaar trouwden Zacharias en Justina.

De ambulante verkoop verliep ondertussen voorspoedig. Maar waarom zou men zijn klanten uitsluitend op hun eigen boerderijen bedienen terwijl die toch ook in Haarlem op de wekelijkse markt te vinden waren? Dus kocht men in een onbekend jaar twee naast elkaar gelegen pandjes in de Lange Veerstraat, aan de Spaarnezijde niet ver van het Klokhuisplein (thans no. 27-29. Later was daar de firma Kort gevestigd). De aankoop moet ná 1839 plaatsgevonden hebben want in dat jaar komt de naam Schlatmann nog niet voor in het volkstellingregister van de stad Haarlem. Vader Anton was toen 65 jaar, dochter Lisette 31, zoon Zacharias 29 en zoon Rernard 25 jaar. Laatstgenoemde was in 1835 vrijgesteld van de Pruisische militaire dienst.

Het in mijn bezit zijnde officiële document hieromtrent noemt als reden "Harthörigkeit". Het ongemak werd bevestigd door de pastoor van Neuenkirchen, de onderwijzer en twee artsen. Zakelijk was die vrijstelling voor Bernard van grote betekenis want nu kon hij wettelijk de Pruisisch-Nederlandse grens overstrekken wat voor zijn alternerende verblijfplaatsen Haarlemmerliede en Neuenkirchen noodzakelijk was. Bovendien zal hij zich voor zijn persoonlijk gevoel ook zéér op gelucht gevoeld hebben want de Westfaalse jongens van die dagen waren helemaal niet militaristisch gezind en hadden er soms het afhakken van een vinger voor over om afgekeurd te worden. Dit hing weer samen met de stemming op het Westfaalse platteland die allerm minst pro-Pruisisch was. Teveel mensen hadden nog herinnering aan de "goeie ouwe tijd" onder de gemoedelijker regering van de Munsterse bisschoppen. Sinds 1803 was het Stift gesecculariseerd maar pas in 18.. was een groot deel van Westfalen definitief een deel van Pruisen geworden.

Ná 1839 had men dus het uitsluitend marskramersbedrijf opgegeven om daarnaast een winkeltje in Haarlem te beginnen. Mijn moeder heeft me dikwijls - op gezag van tante Lisette - verteld hoe men het aanvankelijk over deze stap niet eens kon worden. Zacharias vond het té riskant en trok er op de openingsdag met het pak op zijn rug op uit onder de wat zure opmerking: "Ik zal voor deze dag het brood maar verdienen." Want zo'n vaste winkel kon natuurlijk niets worden en hij werd daarin gesteund door een juffrouw van de overkant die alsmaar hoofdschuddend had geroepen: "Wat beginnen die arme mensen toch!".

Maar de openingsdag moet een daverend succes geworden zijn en de juffrouw van de overkant was niet van haar venster weg te slaan, zoveel klanten liepen in en uit! En toen Zacharias, 's avonds thuisgekomen van het succes hoorde en argeloos mee wilde helpen om het ontvangen geld te tellen werd hem dit schertsenderwijze door z'n broer en zus verhinderd: hij had immers aan het waagstuk niet deelgenomen!

Het succes schijnt blijvend geweest te zijn want op 15 augustus 1848 (dus kort na zijn huwelijk) kocht dezelfde Zacharias mede namens zijn broer op een veiling uit. de erfenis van apotheker Krusemann voor fl 1805,- het pand zeer schuin aan de overzijde van de Lange Veerstraat (later no.38) waarin zijn nageslacht meer dan een eeuw zaken zou doen.

Het was precies gelegen tegenover de Korte Veer straat. In de tijd dat het "Oude" Station nog fungeerde als eindstation voor de spoorlijn Amsterdam-Haarlem was dat een drukke verkeersader die van de Amsterdamse Poort via de Anegang tot in 't hartje van de stad leidde.

Werd in het Haarlemse volkstellingsregister van 1839 de naam Schlatmann nog niet gevonden; tien jaar later vinden we als bewoners van het pasverworven perceel aangetekend: Zacharias, Bernard en Lisette als winkeliers in manufacturen. Verder Martijn Alders geboren te Haarlem in 1829 als dienstbode (een bewijs van groeiende welstand), en tenslotte een zekere Martin Weinkemper, geboren 1835 in Pruisen, een jongen van 14 jaar dus.

Als we bedenken dat Neuenkirchen onder Pruisen hoort en dat de familienaam een verschrijving kan zijn voor Nienkämper komen we misschien terecht bij het bakkersgezin Nienkemper uit Neuenkirchen. De tweede echtgenote daar was Maria Anna Schlatmann, oudste dochter van Anton. Zij was op 28 januari 1834 met de weduwnaar Joan Bernd Nienkemper gehuwd en overleed op 9 juli 1845. Een jaar later trouwde Joan Bernd voor de derde maal. Het is dus mogelijk dat het oudste zootje uit de tweede echt tijdelijk een onderkomen bij oom en tante in Haarlem gevonden heeft. Dit lag geheel in de Westfaalse traditie, die vaak kinderen van familieleden om een of andere reden tijdelijk in eigen huis opnam. Het blijft hypothetisch maar een andere verklaring voor de aanwezigheid van een 14-jarige knaap in een gezin van drie volwassen ongetrouwde mensen kan ik niet bedenken.

Wél missen we in de lijst Justine Schlatmann Hofstée met wie Zacharias op 15 februari gehuwd was. De familietraditie weet echter dat Justine beslist niet in Holland wilde wonen, zij bleef liever in het vertrouwde Neuenkirchen. Ook dit kwam veel voor bij de Tjodden. Of haar man zich heeft laten naturaliseren is mij onbekend. Hij is 1867 in Haarlem overleden en op Overveen begraven. Zijn graf is nog aanwezig. "Er war ein eben so braver Christ, als guter Geschäftsmann" staat op zijn bidprentje. Justine was negen maanden eerder in Neuenkirchen gestorven en aldaar begraven. Haar zeer fraaie grafmonument is enkele tientallen jaren geleden niet zonder protest van het kerkbestuur bij een herindeling van het kerkhof verdwenen.

Ook ontbreekt op de lijst van 1849 de naam van vader Anton. Mijn moeder wist dat hij - inmiddels al diep in de zeventig nog éénmaal van Neuenkirchen naar Haarlem is gekomen, z'n hoofd schudde over het nieuwe huis waarvan de luxe zijn begrip te boven ging en gezegd moet hebben: "Laat mij maar gauw naar mijn dorpje teruggaan, dit kan immers geen stand houden!"

Wel wordt in het volkstellingsregister van 1849 de naam van Maria Sophia Schlatmann (geb.1816) vermeld. Deze moet toen pas getrouwd zijn met de manufacturier J.B.X. Thiemann en woonde toen Koningstraat, (nu no. 8). Ze schijnt ook enkele jaren voordien op de Veerstraat in winkel en huishouding geholpen te hebben.

Haar dood in 1863 is met een merkwaardige West- faalse "Vorschau" door haar stervende moeder in Neuenkirchen voorvoeld.

Bij het samenvoegen van de gegevens voor dit opstel is me bijzonder opgevallen hoeveel sterfgevallen van volwassen gezinsleden mijn overgrootvader Anton te verwerken heeft gehad: in 1845 zijn dochter Maria Anna, in 1853 zijn dochter Maria Sophia en in hetzelfde jaar zijn vrouw Anna Catharina. Zelf stierf hij in 1857 ten huize van zijn schoondochter Justina, oud 83 jaar. Op zijn bidprentje staat o.a. "Unermüdliche Thätigkeit.... daneben eine altehrwürdige Einfachheit der Lebensart waren die Tugenden die ihn zierten."

Na de dood van hun ouders in 1866/1867 werd Lange Veerstraat 38 het gastvrije en liefderrijke toevluchtsoord voor de wezen. Te beginnen met Catharina in 1869 zijn van hieruit de kinderen getrouwd.

Een verre literair begaafde nakomeling zou in het voorafgaande ruimschoots stof kunnen putten voor een boeiende familieroman. Als dat genre dan nog maar modieus is!

Over de zakelijke wederwaardigheden gedurende het tijdvak Lisette-Zacharias-Bernard is maar weinig overgeleverd. Het winkelpand is blijkens de boedelscheidingsacte van 29 december 1868 eigendom geworden van Bernard. In het oudste adresboek van Haarlem uit 1862 staat de winkel vermeld onder de naam "Firma Gebroeders Schlatmann". In Manufacturen.

In 1853 verloor men minstens één klant, een streng-protestante boerin die vond dat de pas herstellende Bisschoppelijke Hierarchie nu maar verder voor de klandisie moest zorgen.

Zacharias ging nog regelmatig met het pak de boer op en als zijn oudste zoon Heinrich als opgeschoten jongen naar het vrouwenhek werd gestuurd om zijn vader bij het sjuouwen te helpen moest hij beginnen met zijn mond te houden want vader had zijn rozenhoedje nog niet uitgebeden. Was dit ná moeders dood? Heinrich was toen 17 jaar.

Het Vrouwenhek lag op de plek waar de Kloppersingel het Noorder Buiten Spaarne bereikte en de vroeger zo idyllische landweg naar Spaarndam begon.

En dit zijn de povere bijzonderheden uit die tijd over het zakenleven die mijn zijn overgeleverd. In ieder geval moet er goed verdiend zijn want van hun ouders hadden de kinderen Schlatmann ieder fl.

3000,- geërfd terwijl de nalatenschap van Lisette en Bernard in twaalf porties van fl. 4000,- ging. Naar de weduwe Eleonora Schmitz-Schlatmann, de kinderen van de echtparen Niënkemper-Schlatmann, Schlatmann-Hofstée en Thiemann-Schlatmann ??? Het is mij niet bekend. In ieder geval zal men in de Haarlemmerliedetijd wel met heel wat minder bedrijfskapitaal begonnen zijn. In 1876 trouwde Heinrich (hij werd op den duur met Hendrik aangesproken) met Elize Brüning, enige dochter van een bemiddelde Neuenkirchenaar (gehuwd met ene Determeyer), die in Mijdrecht een manufacturenzaak dreef. Het jonge paar vestigde zich boven de zaak ...

<hier ontbreekt een regel in mijn kopie>

genomen hebben hoewel zijn oom en tante ook nog wel een vinger in de pap gehad zullen hebben. Die verhuisden toen naar een "toe" huis aan de Gedempte Oude Gracht (no.109). Mét Clara en Antonia die nog ongehuwd waren. Maar Clara vertrok reeds in 1878 naar Leiden om het huishouden te doen voor haar tweeling broer Gustav die daar de manufacturenwinkel van Withof overgenomen had. En een jaar later vertrok Antonia om haar zuster Catharina Gründemann-Schlatmann, die juist haar man verloren had, in huishouden en zaak te helpen. Zij keerde echter na de dood van tante Lisette die in 1882 overleed, oud 74 jaren, op de Gracht terug om oom Bernard te verzorgen. Het huis op de Gracht bestaat nog in een wat ontluisterde vorm. Het is afgebeeld op blz. 134 van de in 1980 verschenen monografie over de Haarlemse Oude Gracht". Op blz. 217 staat als bewoner in 1877 vermeld J.B. Schlatmann. Diens volledige reeks voornamen was Joan Bernhard Anton Theodorus Victorius!

Onkel Bernard stierf op Eerste Paasdag 24 april 1886. Zijn laatste jaren waren niet zijn gelukkigsten geweest. Behalve aan een grote zwaarmoedigheid ("Schlatmannskwaal") leed hij ook aan decorum-verlies. Na zijn dood verwierf zijn neef Hendrik bij acte van boedelscheiding 28 juli 1886 en na afbetaling van fl. 14.000,- aan de overige erfgenamen) het eigendom van perceel Lange Veerstraat 38. In die jaren is er een ernstige familieruzie geweest tussen hem en zijn neven Niënkemper, die ook naar Haarlem geëmigreerd waren en daar een manufacturenzaak dreven. Ging het over de erfenis van oom en tante? Mijn moeder wist het niet meer maar de kwestie liep zó hoog dat Hendrik voor de rechter gedaagd werd. Hij werd in het gelijk gesteld en mocht nog een compliment ontvangen omdat hij zo rechtvaardig en zelfs royaal gehandeld had, een compliment dat hij later nog bij andere gelegenheden in ontvangst mocht nemen. Sindsdien zijn de Niënkempers definitief uit het gezichtsveld van de Schlatmanns verdwenen...

Dat de zaken floreerden blijkt wel uit het feit dat Hendrik bij acte van 29 april 1883 het belendende "bouwterrein" Lange Veerstraat 36 kon kopen. Onder het beding dat er in 30 jaar, gerekend vanaf 1 mei 1884 geen "apotheek of affaire in drogerijen" gevestigd mocht worden. Bestek en voorwaarden voor de verbouwing werden bekend gemaakt door de architecten Roog & Van den Ban te Haarlem. Op 27 maart 1893 vond de aanbesteding in Café Brinkmann plaats. Tevens zouden in pand Lange Veerstraat 38 enige wijzigingen aangebracht worden.

De toestand die toen ontstaan is heb ik nog even gekend. De nieuwe gevel maakte op mij een wat sombere indruk vanwege de donkerrode baksteen waaruit hij was opgetrokken. Ondanks de witte banden en versieringen die het geheel moesten verlevendigen. Van de daarnaast gelegen oudere gevel herinner ik ik me niets meer. Er bestaan meen ik ook geen afbeeldingen meer van. Inwendig waren beide huizen met elkaar verbonden, ofschoon de verdiepingen niet op gelijke hoogte lagen zodat open afstapjes nodig waren. De beide winkelruimten deden na al die jaren erg ouderwets aan: hoge donkerrode gordijnen voor de kledingschappen vormden een stemmige achtergrond voor de even stemmig geklede winkeljuffrouwen....Het kantoor van oom Hendrik was navenant bemeubeld, zijn oude getrouwe boekhouder Christiaan van den Berg deelde dezelfde ruimte aan een afzonderlijk bureau.

Over de dagelijkse gang van zaken in dat winkelpand is mij niet veel bekend. Aanvankelijk bezocht Hendrik zijn buitenclientèle nog persoonlijk op de traditionele manier met een pakket goederen in natura.

Met smaak kon hij in latere jaren toen hij allang op de Parklaan "stilleefde" hoe op zekere dag een onervaren jongste bediende opgewonden de huiskamer achter de winkel kwam binnenstormen en uitriep dat hij aan klant X. voor een groot bedrag aan goederen grif verkocht had. In plaats van kreten van vreugde werden er kreten van ontsteltenis geslaakt "Van die mensen krijgen we het geld nooit binnen"

Een onbedoelde bevestiging van dit verhaal hoorde ik toevallig tientallen jaren later. Het nageslacht van 'die mensen' is later zeer beroemd geworden en een van de leden ervan - een vermaard raconteur - heeft me eens argeloos en wel met enige overdrijving verteld: "Ik geloof niet dat mijn ouders ooit één rekening betaald hebben.." En na een indrukwekkend zwijgen: "Neen, ik geloof het écht niet, ze konden het eenvoudig niet want ze hadden geen rooie cent!

Zulke gebeurtenissen waren symptomatisch voor een winkeliersbedrijf in vroeger dagen toen er veelal op jaarrekening gekocht werd met alle risico's van dien. Mijn moeder mijmerde wel eens over de tijd dat ze in Woerden nog actief bij het zakendoen betrokken was: Wij hadden schatrijk kunnen zijn wanneer we al het uitstaande geld binnengekregen hadden. Maar je vader was veel te goed. Het is de opkomst van V&D geweest dat ze het systeem van contante betaling hebben ingevoerd."

Bijzonder goede vrouwelijke klanten werden wel eens uitgenodigd om in de huiskamer van de winkelier een kop koffie te gebruiken. Ook bij mijn ouders in Woerden gebeurde dat. Je moest er dan wél op letten dat: andere klanten dat niet in de gaten kregen! Zo kwam op zekere middag een rijke boerin in de winkel van Hendrik Schlatmann te Haarlem, zogenaamd om iets te kopen. Wél was het Eerste Kerstdag, maar zo buitengewoon was dat eertijds ook weer niet. De klant kon maar geen keus maken en nadat enkele personeelsleden elkaar hadden verbeurt besloot men haar in Hemelsnaam maar even binnen te laten. De familie inclusief het winkelpersoneel, zat aan het Kerstmaal waarbij wijn geschonken werd. De boerin liet haar vinnige oogjes over de tafel gaan en zei: "Nou nou, wijn aan tafel, t schijnt hier niet op te kunnen"! Hendrik, die al enige tijd gekeken had "als een potje met muizen" barstte nu los en joeg de boerin de deur uit...

Men was altijd doodsbenauwd een klant te verliezen. Als Gatharina Gründemann een enkele keer met haar kleine kinderen naar Zandvoort wilde mocht het rijtuig niet bij de winkel vóór komen, zelfs niet in de Koningstraat. Want dan kon de alerte klandieze denken dat 't van hun centen ging. Om dezelfde reden aarzelde men met grootscheepse verbouwingen. Dan móesten de prijzen wel hoger zijn dan elders.

Ná 1900 is koning klant minder tyrranniek gaan optreden. Dank zij ondermeer de contante prijzen!

Gaandeweg rijpten grote plannen. De zaken van Gründemann in de Koningstraat te Haarlem, die van Hendrik Schlatmann in de Lange Veerstraat, de zaak van Jan van Woerden te Woerden, een kortelings gemeenschappelijk(?) verworven zaak in Schoonhoven, een misschien pas opgerichte of nog op te richten herenmode zaak in Leiden zouden een grootscheepse fusie aangaan. Daarnaast bleven afzonderlijk bestaan de ondernemingen van Gustav Schlatmann, maar wél door familiebetrekkingen en langdurige zakenrelaties (Combinatie!) met het de nieuwe N.V. verbonden. In verband met deze plannen verhuisden Hendrik en Elise naar het ruime huurhuis op Parklaan 73 terwijl Jan van Woerden en zijn vrouw in het winkelhuis van de Veerstraat hun intrek namen. In Woerden zou een bedrijfsleider komen. Zo werd het mogelijk dat het oudste familiepand in 1901 mijn geboortehuis zou worden. Volgens Westfaalse familietraditie logeerde daar toen voor kortere of langere tijd mijn neefje Rudolf Schlatmann. Hij schijnt zich die dag een weinig verwaarloosd gevoeld te hebben en te weinig pap naar zijn goesting gekregen te hebben. Hij neemt het mij nog kwalijk..... Men had grote verwachtingen van de concentratie. Op 20 september 1900 werd voor notaris Daamen te Haarlem de acte gepasseerd tot stichting van de "N.V. De Faam, maatschappij van handel in Manufacturen en aanverwante artikelen". Hij was te Haarlem gevestigd en had een maatschappelijk kapitaal van f.350.000,- verdeeld in 350 aandelen. De vergaderingen zouden te Haarlem gehouden worden.

Of toen de naam "Faam" voor 't eerst gebruikt is? Het rijmende en bezwerende achtervoegsel "Vertrouwensnaam" is heel veel later door de toen rijkelijk volwassen Rudolf Schlatmann bedacht.

Participanten waren:

Hendrik Schlatmann	voor 73 aandelen. Hij bracht in huizen te Haarlem, gedeeltelijk in hun geheel, gedeeltelijk voor de helft en een kwart van de huizen te Schoonhoven.
Gustav Schlatmann	voor 94 aandelen. Hij bracht in huizen te Leiden en een kwart van de huizen te Schoonhoven.
Jan van Woerden	voor 47 aandelen. Hij bracht in huizen te Leiden en Woerden en een kwart van de huizen te Schoonhoven.
Willem Gründemann jr.	voor 14 aandelen. Hij bracht in de helft van huizen te Haarlem.
Catharina Gründemann	voor 26 aandelen. Zij bracht in een huis te Haarlem en een kwart van de huizen te Schoonhoven.

De rest van de aandelen moest binnen 5 jaar geplaatst zijn.

Uit de kadastrumnummers is af te leiden dat de percelen die Hendrik en Willem gezamenlijk inbrachten aan de Koningstraat gelegen waren. Die van Hendrik alleen lagen aan de Lange Veerstraat, die van de Gründemanns aan de Koningstraat. Hoe mijn vader aan de Leidse percelen van de Vismarkt gekomen is weet ik niet. Vermoedelijk zijn ze in mei 1899 verworven. Is daar later misschien de z.g. Herenzaak in gevestigd?

In den beginne leek alles goed te gaan. In de eerste vergadering werden Hendrik en Jan tot voorzitter resp. tot secretaris gekozen. Bij de tweede vergadering waren ook de dames uitgenodigd. Die kregen tot hun verrassing "eene Couvert inhoudende een biljet groot 100 Gld" aangeboden. En de dag werd besloten met een "heerlijk diner" aangeboden door de heer H.A. Schlatmann. "Tevreden en welgemoed werd deze vergadering gesloten".

Maar op een buitengewone vergadering in 1903 gehouden werd al besloten de jonge N.V. te ontbinden op 1 januari 1904. "Verschillende omstandigheden hebben ons allen hiertoe doen besluiten" schreef de notularis nogal vaag. Die ontbinding is in-derdaad op 19 december 1903 geschied en een nieuwe N.V. is op 12 februari 1904 opgericht. Met dezelfde participanten wel is waar maar met een geheel andere inbreng. Willem Gründemann jr. zal slechts fl 1000,- storten, de overige vier brengen alleen hun kwart van Schoonhoven in, behalve mijn vader die bovendien zijn huizen in Woerden en Leiden inbrengt. Daardoor werd hij verreweg de grootste aandeelhouder maar het maatschappelijk kapitaal was dan ook teruggebracht tot fl 150.000,-.

In 1909 werden de statuten niet ingrijpend gewijzigd.

Een volgend officieel levensteken van de N.V. vormt het jaarverslag over het boekjaar 1923, uitgebracht door de jonge directeur Ruud Schlatmann. Aan de overleden directeur H.A. Schlatmann wordt een "In Memoriam" gewijd. De drie commissarissen mevr. de Wed. van Woerden, Henri Schlatmann en Gustav Schlatmann worden lovend vermeld. Wat de zaken betreft: van Leiden (herenzaak) en Schoonhoven niets dan goeds, minder tevreden is men over het filiaal Woerden. Hoe het met de N.V. tenslotte afgelopen is heb ik niet kunnen achterhalen. Omstreeks 1936 moet Henri Schlatmann zich als commissaris teruggetrokken hebben. In 1939 stierf Antonia van Woerden-Schlatmann. De met genoemde personen verbonden families hebben zich uit het zakenverband teruggetrokken.

In de jaren tussen 1904 en 1923 moeten er heel wat onaangename familietoestanden geweest zijn. De groep Gründemann blijkt zich in z'n geheel uit het zakenverband losgemaakt te hebben. De verhouding van hen met de Schlatmanns is uiterst koel geworden. Alleen mijn moeder bleef met beide partijen vriendschappelijke betrekkingen onderhouden, wat soms wel diplomatie en tact vereiste..... De Gründemanns kwamen oorspronkelijk ook als Tjödden uit Nederduitsland, uit het Oldenburgse Lastrup (Lasthorpe) vlak tegen het Münsterland aan. In de eerste helft van de 19de eeuw zijn vier broers en een zuster naar Leiden en Haarlem geëmigreerd. Al in 1840 staan twee Gründemanns als koopman vermeld op de Leidse Vismarkt.

In 1869 trouwde een toen nog zeer jonge Wilhelm Gründemann sr., manufacturier in de Haarlemse Koningstraat, met de piepjonge Catharina Schlatmann. In 1879 werd zij reeds weduwe...

Op 3 november 1875 was een twintigjarige jongeman bij het echtpaar in dienst getreden: Jan van Woerden, stammend uit een manufacturiersfamilie te Alkmaar. Hij is een grote steun voor zijn

principale geworden. In 1883 verleende zij hem procuratie en hij vierde op 3 mei 1888 zijn koperen zakenjubileum. Zo staat in koper gegrift op een monumentaal eiken cylinderbureau dat hij bij die gelegenheid als geschenk ontving. Een olifantscadeau voor een vrijgezel? Vermoedelijk niet; want sinds 1886 had hij ruimschoots de gelegenheid gehad de merites van Antonia Schlatmann te leren kennen die immers na de dood van haar oom Bernard bij haar we verweduwde zuster was komen inwonen en haar assisteerde in huishouding en bedrijf.

In januari 1889 zijn ze dan ook getrouwd en vertrokken naar een manufacturenzaak in Woerden. "Con Amore" werd Jan bij de Schlatmannsfamilie - en dus ook bij hun zaken - ingelijfd:

Ook Willem jr., de zoon van het echtpaar Gründemann-Schlatmann, werd bij de zaken betrokken zoals uit het voorgaande al gebleken is. Op den duur niet bepaald "con amore"!

Ondanks zijn indrukwekkende corpulentie is hij zakelijk altijd een schimmige figuur gebleven. In 1899 was hij getrouwd met de knappe manufacturiers dochter Anna Rohling wier vader uit Wettringen stamde, een dorpje bij Neuenkirchen. De andere zoon Guus is nooit in het manufacturenvak gegaan evenmin als de enige schoonzoon Kees Rijnierse, aannemer te Amsterdam. Rond 1900 is Catharina ook "stil" gaan leven, eerst in een bovenhuis op de Grote Markt, later in wéér een bovenhuis met spannend uitzicht op de Grote Houtpoort brug. Mét haar dochter Lies.....

Terug naar de Haarlemse Veerstraat. Tot 1904 waren Hendrik Schlatmann en zijn zwager Jan van Woerden er directeuren. Onder welke maatschappelijke vorm de zaak gedreven werd weet ik niet. Jan stierf in april 1904, vlak na het passeren van de acte van 12 februari. In het vooruitzicht van zijn naderende dood had hij niet gerust voordat zijn vrouw met haar uiterst zwakke zoon van het actieve zakenleven waren ontheven. Hij huurde een woning in Bloemendaal in het pas aangelegde Hartenlustpark. Daar is hij gestorven. Hendrik bleef alleen directeur. In 1918 heeft hij zijn zaak opgeheven en de panden aan zijn broer Gustav verkocht. Er was voor Hendrik geen opvolger. Zijn enige zoon Henri zou opgenomen worden in het steeds groeiende concern van Vroom en Dreesmann waarin zijn beide dochters reeds lang hun echtgenoot gevonden hadden. Christine was met Reinhard Dreesmann getrouwd, Catharina met Rudolf Rosenmöller uit Maastricht. In 1923 zou Henri een filiaal in Dordrecht stichten.

De topmannen van het concern hadden grote achting voor oom Hendrik welke achting wederzijds was. Vandaar had hij aan de verkoop van de panden het beding verbonden dat er in de nieuwe Faam geen dameskleding verkocht zou mogen worden wegens mogelijke concurrentie met de in 1896 gestichte V&D vestiging aan de Korte Veerstraat. In het begin der twintiger jaren zou die uitgroeien tot een geweldig bouwwerk dat de kleinschalige reeks der huizen aan het Spaarne gewelddadig zou onderbreken.

Voor het verdere verloop der geschiedenis van de nakomelingen van Hendrik Schlatmann en Elise Brüning verwijs ik naar het in 1967 verschenen boek van N.A. Hamers: "Samenvatting van de genealogieën der geslachten verbonden met het concern Vroom en Dreesmann."

De nieuwe "Faam" werd vanuit Leiden bemand. Er bestond daar een vennootschap "Lecofa", bedoeld om er eventueel een confectiefabriek mee te encadreren. Ernst Schlatmann was er de nominale directeur van. Plannen in deze richting zijn niet verwezenlijkt en de lege vennootschap werd nu gebruikt om de nieuwe winkel te Haarlem een onderkomen te geven. Twee zoons van Gustav sr. Ernst en Rudolf werden er op den duur directeur. Op de plaats van de oude winkels werd een geheel nieuw gebouw in glimmend witte steen neer gezet, iets terug in de oude rooilijn en bekroond door een minuscuul torentje.

De aanvankelijk nog ongetrouwde zonen hadden hun woning in de bovenste verdieping. Zus Lies deed er de huishouding. Na de dood van Gustav sr. in 1921 werd het ouderlijk huis in Oegstgeest opgeheven en de leiding van de huishouding in het nieuwe huurhuis aan de Zijlweg te Haarlem bleef voorlopig in de beproefde handen van de wijze, wat ondoorgroendelijke Marie Staal.

Successievelijk trouwden de beide directeuren. Ruud met Nel Veeger (1922), Ernst met Greet van Liemt (1927). Ze gingen in Haarlem buiten de zaak wonen. In tegenstelling tot de vorige generaties werd er geen prijs meer gesteld op een actief meewerken van de echtgenoten in het bedrijf. Dit weer in tegenstelling tot een generatie later toen verschillende Schlatmannsvrouwen zelfstandig een bedrijf gingen uitoefenen of een baan zochten. Maar een "Faam" was toen geen allesoverheersende centrale spil meer. Bovendien drong de tweede golf van de vrouwenemancipatie onstuimig op....Van de dochters van Hendrik Schlatmann herinner ik me vaag dat de oudste Christine in 't begin van haar huwelijk nog werkzaam geweest is op de "mantel-kamer" in de Viesstraat te Utrecht. Lang zal dat niet geduurd hebben!

Om de levensloop van de overige kinderen van Gustav en Agnes op zakelijk gebied te schetsen: Alfons huwde met Lies Meijknecht (1925), wier wortels lang geleden in Mettingen lagen; Jo met Joke Driessen (1932). Beiden werden werkzaam in de Leidse zaken waar ook het hoofdkwartier van de verschillende N.V.'s gevestigd was. Jo trad omstreeks 1940 uit en kreeg een positie bij de firma De

Gruyter. Het gezin ging op den duur in Vught wonen. Frans trad met Netty van Helvert in het huwelijk (1929) en zou later een nieuw filiaal in Rotterdam-Zuid leiden. Om 1939 verliet ook hij de familie ondernemingen om achtereenvolgens in verschillende andersoortige bedrijven werkzaam te zijn. De beide dochters van Guus sr. vonden hun echtgenoten buiten de "Faam", de een weliswaar in de textielbranche, de andere in een pijpenfabriek.

Uit de beginperiode van de nieuwe Veerstraatzaak herinner ik me nog de spectaculaire verkoop van stroochoeden, zogenaamde matelots, waarmee half Haarlem zich had getooid en die de naam van De Faam op aller lippen bracht. Het volgend jaar verliep deze hoedenstunt minder succesvol. Ook is er nog een tamelijk groot arbeidsconflict geweest. Door het vastberaden optreden van de directeuren, vooral van Ruud, is de staking gebroken.

In 1925 vond weer een grote verbouwing plaats ontworpen door het architectenbureau Van der Laan uit Leiden waarbij ook het hoekhuis Veerstraat-Anegang betrokken werd. Eertijds was daar de viswinkel van Broekman gevestigd en de stank van de vis was nog jarenlang waarneembaar geweest. Dit inconvenient werd door de verbouwing meteen opgeheven ofschoon het er niet de aanleiding toe was. Die kan men lezen in een hooggestemd artikel in de "Nieuwe Haarlemse Courant" van 25 september 1925: "Hier was een jonge, energieke directie aan het werk, een meesteres, een kunstenaar in haar vak: het drijven van een modern winkelbedrijf". Wat had die directie tot haar beschikking? "Een machtige inkoopcombinatie met 35 leden over het hele land verspreid, zes filialen elders gevestigd, inkoopkantoren te Parijs, Berlijn, Weenen en Londen. (...) Tenslotte gaan de inkoopers geregeld zelf naar het buitenland."

Het gebouw zelf werd ook uitvoerig besproken waarbij onder de aandacht gevestigd werd op de fraaie oplossing voor de hoek Veerstraat-Anegang waar een z.g. "Faamstraat" ontstond, een soort minipassage die het verkeersprobleem op de viersprong Lange Veerstraat, korte Veerstraat, Kleine Houtstraat en Anegang gedeeltelijk tot een oplossing bracht. Vooral werd aandacht besteed aan een nog niet zo lang geleden realisering van een uitbreiding van het kledingassortiment met dameskleding. "Op verzoek van velen" was men in september 1922 daarmee begonnen. Het had enige moeilijkheden met oom Hendrik gegeven maar door een soort gang naar Canossa werden deze gladgestreken.

In 1936 werd "Haarlem" definitief van "Leiden" losgemaakt, van welke aard de zakelijke banden ook geweest mogen zijn. Is toen soms "De Faam's Kleeding magazijnen N.V. te Haarlem" gesticht? Een Faam wél te onderscheiden van die van 1904 die reeds uitvoerig besproken is en van die van 1914 te Leiden waarover later nog gehandeld moet worden. Hing de splitsing soms samen met het uitgesproken slechte economische klimaat in Nederland vóór de tweede wereldoorlog? En ging men misschien van de overweging uit dat afzonderlijke stuurlieden op twee in gevaar verkerende schepen meer overlevingskansen bieden dat één stuurman op één groot schip? Er is toen zowel in Haarlem zowel als in Leiden getracht om door middel van uitgifte van preferente aandelen en obligatieleningen de kapitaalspositie te verbeteren. In beide steden is dat gelukt en in Haarlem bleek men in 1942 in staat een aanzienlijke verbouwing tot stand te brengen die echter vooral het inwendige betrof. Na de oorlog beleefde die zaak weer een tijdperk van grote bloei. De broers Ernst en Ruud bleven directeur. Maar door allerlei oorzaken werd het in de zestiger jaren voor middelgrote bedrijven moeilijker zich te handhaven. In het geval van de Haarlemse Faam ontbraken bovendien confectioneële opvolgers. De dochters van Ernst hebben geen van drieën een manufacturier als echtgenoot gekozen en geen van de zonen van Rudolf zou de kreet hebben kunnen slaken die Bernard Schlatmann uit Beesd in een brief van 1936 aan mij slaakte: "Ja, die lapjes, dat is m'n lust en m'n leven." De Haarlemse Schlatmannssuccessie

Anton

Lisette - Zacharias – Bernard

Heinrich

Ernst – Rudolf

werd als zakenketen gesloten. Wél heeft een zeer jonge Anton Schlatmann, zoon van Rudolf, nog enige jaren geprobeerd een nieuwe schakel te smeden. In 1964 opende hij een herenmodemagazijn in Oss waar hij een reproductie van het schilderij van zijn bet-overgrootvader Anton als een genealogisch verbindingssignaal in zijn winkel had opgehangen.

De naam Schlatmann was in het snelgegroeide Oss niet onbekend; generaties Schlatmanns hebben daar en ook in het Betuwse Beesd hun traditionele manufacturenbedrijf gedreven. Waren zij nazaten van de Bernd Gert Schlatmann die op 15 januari 1805 getuige was bij het huwelijk van de oudste Anton met Anna Catharina Bruning? Ik heb het (nog) niet kunnen ontdekken.

Het bet-achterkleinkind had echter geen belangstelling voor herenmode meer. Althans niet om deze met winst te verkopen. Na een aantal jaren ging hij een academisch beroep nastreven. Na de opheffing van de Faam in verband met de pensionering van beide directeuren werd het winkelpand in 1964 verhuurd aan "Maranka Meubelen: In 1970 heeft een spectaculaire brand alles verwoest. Verzekering dekte de schade. De grond werd aan een bouwer verkocht. De directeuren konden uitrusten van hun levenswerk en dat van drie voorafgaande generaties. Ernst met zijn Greet in hun fraaie woning op de Heemsteedse Dreef, Ruud met zijn Nel in een "veredelde" boerderij in Liempde (N.Br.) om daar op 'veredelde' manier het boerenbedrijf van zijn overgrootvader voort te zetten! "Beatus ille qui procul negotiis" kan hij Heratius nadichten..... De naam van de "vertrouwensnaam" leeft nog in de dossiers van de Kamer van Koophandel voort als beleggingsmaatschappij onder de titel "Exploitatie maatschappij "De Faam" B.V. en is gevestigd teHaarlem.

LEIDEN.

Sinds mensenheugenis was daar op de Hoogstraat in een fraai patriciërshuis de zaak van "Gebroeders Brüning, in manufacturen, bedden, dekens en matrassen" gevestigd. Eigenaar was Johann Maximiliaan Conrad Brüning, die - in 1833 weliswaar in Leiden geboren - tóch van gegarandeerd Westfaalse afkomst was (Rheine?). Hij was gehuwd met Maria Theodora Mense, in 1840 te Rheine geboren als telg van een geslacht dat grote verdienste gehad heeft voor de ontwikkeling van de Rheiner textielindustrie. Het echtpaar had drie zoons en vijf dochters. Een van deze dochters was Agnes die in 1884 met Gustav Schlatmann sr. zou trouwen.

Na de dood van zijn schoonvader in 1897 kreeg Gustav grote invloed op het zakenbeleid, al dan niet volgens harmoniemodel met zijn schoonmoeder. Na haar dood in 1909 nam hij het beheer geheel over omdat zijn enig overgebleven zwager Conrad zich omstreeks 1910 geheel uit zaken teruggetrokken had wegens zwakke gezondheid en nog jarenlang met zijn zuster Bertha in "St. Bavo" te Heemstede zou wonen, zich ijverig wijdend aan goede werken die met een "heer van stand" verenigbaar waren.

Kort voor zijn dood kocht Gustav nog het kapitale pand van Hoelen op de Nieuwe Rijn dat echter later weer afgestoten werd.

Een bekend bedrijfsleider was de heer Govaart, gehuwd met een nicht van Nel Schlatmann-Veeger. Aanvankelijk bestond er nog weinig georganiseerd wettelijk contact met de aanstonds te bespreken manufacturenwinkels op de Vismarkt. Ik heb de indruk dat het zwaartepunt in de Hoogstraat meer op de bedden en aanverwante artikelen lag dan op de manufacturen. In de familiekring sprak men meestal van "beddenzaak".

Het oudste van de twee winkels op de Vismarkt 9 en 10 had Gustav Schlatmann sr., na zijn leertijd bij Maasland in Utrecht, in 1878 van een zekere heer Withof overgenomen. Het was meen ik een echte manufacturenwinkel met een beetje nadruk op de damesmode. De zaak floreerde en in 1890 werd er een belendend perceel aangekocht. Aanvankelijk deed, zoals reeds terloops vermeld is, de ongetrouwde zuster van Gustav, Clara, zijn huishouden. Een taak die na zijn huwelijk vanzelfsprekend door zijn vrouw Agnes overgenomen werd die daarnaast zeer efficiënt de zakenadministratie behartigde. Veel later hielpen ook de grotere dochters in het bedrijf. Nóg zie ik dochter Bertha voor me: in lange zwarte japon, wit schortje vóór en een grote schaar afhankelijk vanaf haar heupen.

Van het uiterlijk van deze zaak herinner ik me de voorpui met z'n kolossale bewerkte zuilen die een wat pompeuze indruk nalieten. In 1923 heeft een grote verbouwing plaats gevonden waarbij de pui, overeenkomstig de toenmalige stijl, meer gestroomlijnd werd.

Het ging zó goed met de zaak dat in 1907 het woonhuis ook erbij betrokken werd. De familie ging eerst in een huis aan de Aloë-laan wonen waar vooral de grote tuin de natuurminnende Gustav sr. aangetrokken had. Men heeft er maar kort vertoefd en eindigde tenslotte in een villa op het niet lang te voren aangelegde Wilhelminapark te Oegstgeest. Het huis werd "Justina" gedoopt naar de zeer vereerde jonggestorven moeder van de derde generatie.

De familie Schlatmann-Brüning hoorde tot een van de eerste bewoners van die forensenwijk. Was het o.a. om aan de hoge Leidse belastingen te ontkomen? Een Oegstgeestenaar van mijn leeftijd, de heer Willem den Duffelden, heeft me onlangs verteld dat een katholiek Leids notabele in die dagen de opmerking had gemaakt: "Er wordt in Oegstgeest een kolonie van onthutste Leidenaren gevormd!". Onthutst wegens pas verhoogde belastingen!

Op 6 mei 1914 stichten Gustav Schlatmann sr. en Guus ~ Schlatmann jr. de "N.V. Schlatmann's Damesconfectie en manufactuur handel "De Faam". Het kapitaal is bepaald op fl 100.000,-, waarin

eerstgenoemde voor 73, laatstgenoemde voor 2 aandelen deelneemt. Gustav sr brengt het winkelhuis Vismarkt 9-10 in en wordt voorlopig enige directeur. Guus jr. en Hendrik Schlatmann uit Haarlem worden commissarissen.

Deze acta is later herhaaldelijk gewijzigd o.a. in 1939. Toen werd het kapitaal bepaald op fl.120.000,-, verdeeld in 150 gewone aandelen à fl. 300., - en 75 preferente aandelen à f. 1000,elk. Dit zal wel een uitvloeisel zijn van de moeilijkheden waarin deze Faam, evenals zijn Haarlemse naamgenoot, in de crisisjaren verkeerde. Evenals daar gaf men ook in Leiden obligaties uit voor familieleden en belangstellenden.

Bij gelegenheid van een zakenjubileum in 1951 vertelde een toen tachtigjarige Oegstgeestenaar:.

“Ziet U deze jas? Die heb ik zestig jaar geleden nog bij uw vader gekocht, voor négen gulden. En nog mag-tie gezien worden. Ik weet 't nog heel goed. De oude Schlatmann was net bezig een pak klaar te maken om de boer op te gaan in Voorschoten en Veur. Toen kwam ik de winkel binnen en toen kocht ik die jas. Ja, negen gulden!” Hieruit concluderen we terloops a) dat Gustav sr. rond 1890 nog persoonlijk zijn klanten in de Leidse regio bezocht b) dat hij ook herenkleding verkocht c)dat hij uitstekende kwaliteit leverde en d) tegen concurrerende prijzen!.

En uit een krantenbericht van diezelfde tijd vernemen we dat Gustav sr. de peetvader van de firmanaam "De Faam" zou geweest zijn. Als feestende directeuren en door hen geïnformeerde journalisten tenminste betrouwbaar zijn.

Ook lezen we dat de jaren 1928 en 1929 gevuld werden met drukke onderhandelingen met de Gemeente Leiden over het ruilen van panden aan de Vismarkt om daardoor één geheel met de nu te bespreken “Herenzaak” te verkrijgen. De legendarische stadhuisbrand maakte hieraan een abrupt einde.

Rond het jaar 1900 - een juiste datum is mij niet bekend, hangt hij samen met de zakenconcentratie van 1900? - werd door Hendrik en Gustav gemeenschappelijk een herenmodemagazijn aan Vismarkt 16-17 opgericht, een paar huizen verder dan de “Dameszaak” en aan de andere kant van het stadhuispoortje.

In het Leidse Jaarboekje van 1979 wordt dat pand omschreven als "een statig herenhuis, de woonstede van rechters, advocaten, hoogleraren en artsen. Laatste bewoner moet dokter Lechner geweest zijn.

Het benodigde kapitaal werd volgens mijn moeder verkregen uit gereserveerde winsten in de andere bedrijven; een wijze van beheer die het beroemde adagium van de voorzichtige oom Hendrik rechtvaardigde "men moet de koe niet uitmelken".

Bedrijfsleider was aanvankelijk de heer Reekman bij wie verschillende zoons van Gustav sr. in de leer geweest zijn. Reeds vóór 1923 volgde hem de heer Verhulst op. Onder beider achtereenvolgende leiding heeft deze zaak een grote bloei gekend.

Er is in die winkel eens een groot diner geweest voor de eigenaars, aandeelhouders en de personeelsleden van alle Leidse Faam zaken. Was het wegens het zilveren bestaansjubileum?

Gedurende de maaltijd voerden de personeelsleden van alle Leidse afdelingen een revue op. Er werd geacteerd vanuit de vensters van het achterhuis en de loopbrug die via een overdekte lichthof naar het voorhuis leidde. Was Frans Schlatmann schrijver en regisseur? En de revue een van de eerste producten van zijn ludieke geest die zoveel familiefeesten tot een succes maakte?

Ik weet het niet maar wél weet ik dat toen mijn aandacht voor het eerst getrokken werd door een knappe jonge meid die met veel verve en in onvervalste Leidse tongval haar rol speelde: Ze hebbe het maar over het fundament van de zaak, niet dan? Maar van mijn fundament motte ze afblijve!...”

Mét een deel van de gasten informeerde mijn moeder tersluiks: “Wie is toch dat knappe zwarte ding? Dát zal op den duur een kracht worden!!” Juffrouw Marie Laken heeft haar rol in de Faam terdege gespeeld en die voorspelling waar gemaakt...!

Een grote verandering in het bestaan van de drie Leidse zaken heeft de stadhuisbrand in 1929 gebracht. Een zegen of een vloek? Het is wel de eerste geweest hoewel er hard met de genade meegewerkt moest worden om plannen te verwezenlijken die álle bedrijven in één groot gebouw zouden moeten onderbrengen en dat op de plek moest komen van de oude Brüningzaak aan de Hoogstraat. Want alle huizen aan de Vismarkt moesten wijken voor de herbouw en uitbreiding van het stadhuis.

De plek was uitnemend gelegen, precies op de drukke verbindingsstreng tussen Haarlemmerstraat en Breestraat. Naar ik meen zou er alleen dames- en herenmode gevoerd worden, dus geen bedden en matrassen meer zoals in de zaak van "De Gebroeders Brüning”.

Een neef van Brünings kant, architect Ben Koldewey, heeft de plannen ervoor ontworpen in een gematigd-moderne eigen stijl die nog altijd harmonisch aansluit bij de in hoofdzaak 19de eeuwse omliggende bebouwing en, vanaf de Bostelbrug gezien, het Rijn perspectief waardig afsluit. Dierbare

herinneringen moesten toen wél verdwijnen, onder anderen de "Rijnkamer" als afgesloten woonruimte waaraan de kleinkinderen van oma Brüning-Mènse zo'n liefdevolle herinnering bewaren. De grootste luister ervan - het prachtig geschilderde behang - was reeds veel eerder naar Amerika verkocht. Deze verkoop had toen al de commerciële superioriteit van schoonzoon Gustav sr. tegenover zoon Conrad overtuigend bewezen.

Men had toen nog niet veel gevoel - zeker niet in onze kringen- voor het belang om dergelijke cultuurmonumenten voor eigen land te bewaren. Maar bij de laatstgenoemde nieuwbouw bleven schouw, stucwerk en lambriseringen pieus bewaard totdat ze bij een latere verbouwing in 1958 tóch moesten verdwijnen. Ze bleven ditmaal echter voor Leiden behouden en door Monumentenzorg in het V.V.S.L. gebouw op het Rapenburg geplaatst. Een klein, toen nog aanwezig schoorsteenstuk is in het bezit van de familie Schlatmann-v.Liemt gekomen.

In hetzelfde jaar 1958 vierde de 72-jarige Guus Schlatmann jr. zijn gouden zakenjubileum. Onder zijn energieke leiding heeft De Faam grote bloei beleefd, vooral na de tweede wereldoorlog en ondanks pijnlijke gebeurtenissen. Hij werd hierbij stevig gesteund door de reeds genoemde "directrice" Marie Laken die na haar sterven in 1980 bij de familie wel zal uitgroeien tot een legendarische, misschien wat controversiële figuur.

Guus stierf in 1965. Zijn zoons Jan en Frans volgden hem op in de leiding van de zaak. Ook Alfons jr., zoon van het echtpaar Schlatmann-Meijknecht heeft er zich in latere jaren daadwerkelijk mee beziggehouden. Maar zoals reeds bij "Haarlem" is opgemerkt:

de zestiger jaren waren voor het bestaan van middelgrote zaken niet gunstig en zo is ook deze Faam tijdig opgeheven. Een paginagrote advertentie in de plaatselijke pers van 29 oktober 1969 liet het Leidse publiek weten dat de vertrekkende Faam zijn clientèle dankbaar was voor het genoten vertrouwen terwijl het komende "Vinke" zich voorstelde als "de enorme Spiegel waarin de internationale mode haar beeld vindt". Aanvankelijk werd het pand verhuurd, op 1 januari 1979 werd het verkocht.

Een vlammende epiloog zoals in Haarlem, is (tot nog toe) in Leiden uitgebleven. Een beleggings B.V. bewaart ook hier de vruchten van een bijna honderdjarige arbeid.

SCHOONHOVEN

In de oprichtingsacte van de Faam van 20 december 1900 werd vermeld dat vier van de vijf participanten, te weten Heinrich en Gustav Schlatmann, Jan van Woerden en Catharina Gründemann-Schlatmann ieder (o.a.) een vierde deel van twee percelen aan de Haven te Schoonhoven inbrachten. Daaruit blijkt dus dat de vier genoemde familieleden reeds vóór 1900 gezamenlijk bezitter waren van een Schoonhovense manufacturenwinkel. De aankoop zal enkele jaren vóór de eeuwwisseling hebben plaatsgevonden, vermoedelijk in 1898.

Naar ik altijd van mijn moeder gehoord heb was de zaak voordien in bezit geweest van een familielid van tante Lize Schlatmann-Brüning, dus ook van iemand van Westfaalse komaf. Tante Lize vertelde weleens over zekere tante Raampje bij wie ze in haar jeugd te Schoonhoven logeerde. Wat ze precies daarover vertelde weet ik niet meer bijvoorbeeld of Raampje zélf een Brüning was of haar man. Ik was gefascineerd door de wonderlijke naam en hoorde later dat het de afkorting is van Rarnberta dat weer de vrouwelijke vorm is van Rambertus, een heilige bisschop van Hamburg-Bremen. Dus in ieder geval goed Neder-Duits!

Na de overname heeft de winkel lange tijd bevredigend gebloeid. Als chef heb ik er een zekere F.A. Bröring gekend met een soort Bismarckkop maar dan in 't goeie. Hij was geboortig uit Ramsloh in Oldenburg, de zoveelste Neder-Duitser die in dit verhaal figureert. Hij stierf al in 1916 en werd opgevolgd door een heer Ten Dam. Als kleine jongen speelde ik wel met de kindertjes Bröring wanneer ik bij mijn hartelijke maar uiterst nieuwsgierige tante Sophie van Baaren logeerde die met haar man een winkel in ijzerwaren en galanterieën op de Haven dreef, schuin tegenover de Faam. De Faamwinkel was voor provinciale omstandigheden uit die tijd nogal groot te noemen. De etalages liepen door tot om de hoek van de Lopikkerstraat.

Als ik na meer dan zestig jaar het interieur ervan in m'n herinnering terugroep zie ik achter de portiek een langwerpige winkel, in de diepte afgesloten door een dubbele glazen deur met vitrages. Er achter lag een soort kantoortje dat weer toegang gaf tot een huiskamer. Aan weerszijden van het smalle winkelpad twee lange toonbanken, glimmend-wit geverfd. Daaronder en daarachter schappen met rollen stof die een karakteristieke duffe geur afgaven. Een typische provinciale manufacturenzaak uit de provincie van rond 1900!

Ik vond toen de zaak van Van Baaren veel boeiender met z'n hamers, spijkers, zagen, nijptangen etc. en in het galanteriëndeel zijn kleurige vazen en speelgoed. Aan de duistere zoldering van het oudste deel hingen dicht op elkaar allerlei hanglampen met bontgekleurde petroleumreservoirs. Oude Gerrit

haalde ze met een haak naar beneden om ze aan de boerinnen met kapothoedjes op de witte mutsen te vertonen. Tegenwoordig zijn ze (de lampen!) weer erg modieus....

Kort na de eerste wereldoorlog is Alfons sr. een tijdlang vanuit het Leidse Hoofdkwartier naar Schoonhoven gedetacheerd geweest. Ook hij logeerde dan bij tante Sophie waar het altijd erg gezellig was. Maar wél had hij 's avonds de grootste moeite om de nieuwsgierige vragen van tante omtrent de dagopbrengst van De Faam te omzeilen. Zo ging dat in de vreedzame zuidhollandse stadjes van die dagen, en vooral bij tante Sophie.....

Alfons was een uitnemend etaleur en leefde zich daarin ook in Schoonhoven uit. Hij is altijd de grote verzorger van zakelijk-belangrijke marginalia geweest, kende veel mensen op veel plaatsen. Een echte "public-relation man" dus.

Natuurlijk had hij een werkzaam aandeel in de regie van de Sinterklaasintochten die namens De Faam georganiseerd werden zowel in Schoonhoven als in Woerden. In eerstgenoemde plaats kwam de Goedheiligman per boot van de "Reederij op de Lek" bij de Veerpoort aan wal en werd in een rijtuig met twee paarden naar de Faam op de Haven gereden. Behalve de plaatselijke bedrijfschef was er ook een selecte afvaardiging van het Leidse Hoofdkwartier ter opluistering. Voor zo'n klein en geïsoleerd liggend stedeke was zoiets in die tijd een grote gebeurtenis en een uitstekende reclame. In de jaren vlak vóór de tweede wereldoorlog werd dit filiaal ongeveer gelijk met die van Woerden en Schiedam opgeheven.

WOERDEN.

Ook de nederzetting van Woerden was van Westfaalse oorsprong. Daar dreef de vrijgezel August Brüning een manufactuurzaak aan de Voorstraat. August was een beminnelijk en bezadigd mens, zwak van gestel, bijzonder vroom en een uitstekend kaartspeler. Zijn ouders waren van Duitsen bloede en hij was bovendien een neef van tante Lize. Uitstekende papieren dus!, Hij huldigde de nu weer in progressieve kringen gehuldigde opvatting dat je je niet méér moet inspannen dan voor een fatsoenlijk bestaan nodig is en dat er dus tijd moet zijn om van het leven te genieten. Dus wanneer er bij August gekaart moest worden werden de klanten met duidelijke tegenzin geholpen. Aldus mijn familieoverlevering.

August is te Woerden in 1858 geboren als zoon van het echtpaar Brüning-Reckers dat wel haast zeker uit Neuenkirchen afkomstig was. Bij mijn weten heb ik hem nooit gezien maar zijn naam is in mijn herinnering blijven hangen omdat ik als kleine jongen vóór en ná het eten altijd moest bidden: "Heer geef mijn lieve vaders, ome Röhling, August Brüning, ome Hofstée, tante Marie, Vayer Aghina, etc... de eeuwige rust." Heel wat Westfalers paradeerden in die litanie!. August stierf in 1906 te Nijmegen.

Met het oog op hun huwelijk en de daaruit volgende gezins-stichting hadden Jan van Woerden en Antonia Schlatmann in januari 1889 de Brüningszaak overgenomen. Een niet onverdienstelijke transactie. Ondanks zijn vrome vrijgezellenmentaliteit had August de zaak niet laten verlopen en de winkel met annex winkelhuis was het aanzien best waard; achter de winkel lag natuurlijk de huiskamer; boven waren de nodige slaapkamers o.a. voor het inwonend winkelpersoneel (ik geloof niet dat die in die tijd nog onder de toonbank sliepen); aan de voorkant boven was een ruim vertrek met vier ramen: de salon. Veel zal die ruimte in die hoedanigheid niet gebruikt geweest zijn, bij onze voorouders werd zo'n vertrek meestal erg ontzien en in de seizoenstijd werd er een enorm witkatoenen kleed over de vloer uitgespreid. Dan was het mantelkamer geworden en stond vol met kledingrekken.

Dat witte kleed doet in ons gezin bij aanzienlijke klussen nog al tijd dienst: Van Woerden leverde immers onverslijtbare kwaliteit!

Gedurende de huwelijksreis werd de Overname-uitverkoop georganiseerd. Een opgetogen brief van August uit 2 februari 1889 meldde dat de uitverkoop in januari alleen al de exorbitante som van fl 9000,- opgebracht had. Met enig concurrentie leedvermaak voegde August eraan toe: "Wie men ook hoort, het; algemeen gevoelen is, dat de drukte bij den uitverkoop bij Rohling in geen vergelijk staat met hetgeen wij gehad hebben. Rohling was dé Woerdense concurrent, over precies 10 jaar zou dochter Anna met Willem Gründemann trouwen!

August schrijft óók dat er voortdurend hulp geweest was van de Haarlemse familie: Adriaan van Woerden uit de Gierstraat Hendrik Schlatmann uit de Veerstraat en Willem Gründemann uit de Koningstraat. Naar waarheid kon mijn vader in een advertentie van het plaatselijke blaadje schrijven dat hij "in combinatie met de zaken mijner familie te Haarlem en te Leiden" uiterst lage prijzen kon bieden.

In tegenstelling tot de meer beschouwelijke August heeft het echtpaar Van Woerden zeer hard gewerkt zonder een opgewekte omgang met bevriende – meest katholieke - medeburgers te

verwaarlozen. Hoe primitief en knus het toen nog bij middenstandszakenlieden toeging bewijzen volgende verhalen die mijn moeder mij dikwijls verteld heeft:

Op een late avond na de balans tijd werd door hen samen de balans opgemaakt. Er bleek een aanzienlijk verlies te zijn. Grote neerslachtigheid "Maar dat kán toch niet, Jan, we werken samen toch zo hard en de winkel loopt zo goed!" "Wéér narekenen! Er bleek ergens een rekenfout gemaakt te zijn en er was een forse winst!. Opluchting en een extra cognac'je!.

Mijn vader was een vooruitstrevend en dynamisch zakenman, niet afkerig van stunts. Zo heeft hij bij wijze van reclame een "Nieuw advertentieblad voor Woerden en Omstreken" in krantenformaat laten verspreiden. Het was in 1897 en hij kon dus - met een zekere restrictio mentalis - behalve de winkel in Woerden ook die in de Lopikkerstraat (?) te Schoonhoven de zijne noemen.

Een bijzondere aanbieding van geramschte nieuwe dekens die zichtbare brandschade hadden opgelopen liep enorm. Later kon Jan tegen dezelfde prijs nog een partij onbeschadigde dekens op de kop tikken. Die liep niet. Totdat men ze met beroete kurken ging bewerken. Toen liep het weer storm! Een goede vriendin kocht eens een mantel - een zeer modieuze - in Utrecht en liep ermee door Woerden te pronken. "Verrék" zei mijn vader, "die had ze ook bij mij kunnen kopen" Hij kocht óók zo'n mantel en hing hem voor de halve prijs in de portiek. Misbaar van de vriendin: "O, Jan, wat ben je vrééééselijk!" Maar toch bleef ze een goede vriendin en trouwe klant. Zo ging dat in die dagen in het groene hart van Holland!.

Ook werd er natuurlijk steevast in de huiskamer koffie geschonken voor de goede vrouwelijke klanten. Er is bij Haarlem al over geschreven en in Woerden was dat een nog noodzakelijker vorm van klantenbinding.

De koffie werd gezet en geschonken uit een hoge nikkelen biedermeier pot. Het was het eigenhandig vervaardigde verlovingsgeschenk geweest van een jongeman Goethe(!) aan een meisje Brüning. Als winkelinventarisstuk is het in het bezit van mijn ouders overgegaan. We hebben het niet zo zeer als kostbaar dan wel als kostelijk stuk in ons huis te pronk gezet.

Dán waren er de Zon- en Feestdagen. Bijvoorbeeld eerste Kerstdag wanneer de boeren uit de omtrek na de Nachtmis bij Clausman - hét café in de Voorstraat - aan gingen leggen en hun vrouwen ondertussen om de tijd te doden in de vlakbij gelegen winkel van Van Woerden maar wat gingen neuzen zonder iets te kopen. mijn ouders wisten niet hoe gauw ze na thuiskomst uit de Nachtmis de winkel op slot zouden doen om deze "tijdpassering" te verhinderen. Het lukte niet altijd....

En 1 November, Allerheiligen!. Dan hielden de streng gelovige boeren Zondag maar hun vrouwen gingen dan naar de stad winkelen en kochten voor grote bedragen. Of mijn ouders daar zo erg in geweten onder geleden hebben waag ik te betwijfelen. Het was in die dagen algemeen gebruik en men kon immers het begrip "slafelijke arbeid" op vele manieren interpreteren: boeren moesten hun baggerwerk wel slafelijker aanvoelen dan manufacturiers het uitrollen van katoen.

Er is tientallen jaren later in rooms Nederland heel wat gediscussieerd of je op 1 november je winkel open mocht hebben of niet. Natuurlijk was de strenge Ber van Baaren, enige priester van de vierde generatie en dus op vele gebieden hét orakel, vóór sluiten. Maar de handeldrijvende familie meestal tégen....

Blijkens een rekening van 20 december 1879 heeft mijn vader "bouwkundige werkzaamheden" aan zijn zaak willen laten verrichten. Architecten waren Roog en Van den Ban, hetzelfde architectenbureau dat ook voor de Haarlemse Faam plannen gemaakt heeft. Ik heb niet de indruk dat ze in Woerden uitgevoerd zijn maar het is wel een bewijs hoe nauw de samenwerking met de familie was vóór 1900.

Ondanks zijn scherpe zakelijke instelling was mijn vader geen geldwolf. Hij had - evenals zijn zwagers - veel mededogen met kleine rondtrekkende handelaartjes die bij hem inkochten. "Die mensen moeten ook leven" zei hij dan wanneer mijn moeder hem tot forsere inningsmethoden aanspoorde.

Een merkwaardig staaltje ondervonden wij in 1954 toen mijn ouders al jaren dood waren. Via de zaakwaarnemer van een oude juffrouw uit Meye-Zegveld kregen we het verzoek een bedrag van fl 400,- in ontvangst te willen nemen als gedeeltelijke afbetaling van een nooit vereffende rekening die haar moeder, kleine winkelierster te Meye-Zegveld in 1899 van mijn vader ontvangen had. "Je betaalt maar als je kunt." had hij toen gezegd. Uit bijgevoegde knipsels van geboorte- en rouwadvertenties bleek dat haar dochter ons gezin voortdurend in de geest had gevolgd om ooit in staat te kunnen zijn haar moeders schuld te voldoen.

Tot na 1913 vond mijn moeder wel eens in haar brievenbus anonieme enveloppen met grotere of kleinere coupures papiergeld als "gewetensgeld". Zolang oom Hendrik leefde bracht ze die gewetensvol naar hem. "Dank je wel, Tonia" zei hij dan en stak de biljetten in zijn portefeuille. Na zijn dood werd haar consciëntie blinkbaar ruimer.

Toen mijn vader en moeder in 1900 naar Haarlem verhuisden kwam er in de Woerdense zaak een bedrijfschef, ver familielid weer van tante Lize, zij het uit een buitenechtelijke tak. (Ook dit kwam in

Westfalen voor!!!). Bijna onmiddellijk liep het filiaal terug zodat reeds in 1907 oom Hendrik aan mijn moeder mededeelde dat de goodwill van Woerden blijkbaar te hoog was ingeschat en dat hij het billijk achtte als moeder haar aandelen van 55 tot 41 zou verminderen. De onkreukbare eerlijkheid van haar broer kennend heeft zij daarin direct toegestemd maar bleef in haar achterhoofd met het vermoeden zitten dat de teruggang wel eens aan de bedrijfsleider zou kunnen liggen. Inderdaad bleek in 1920 diens gebrek aan capaciteit en eerlijkheid. Hij werd ontslagen en vervangen door een heer Promes. Nog voor het begin van de tweede wereldoorlog werd ook dit filiaal opgeheven.

Misschien zou het niet zo ver gekomen zijn wanneer mijn vader met zijn speciale kennis van het Woerdense bedrijf langer geleefd zou hebben. In ieder geval hebben mijn moeder en ik de grote zorg gewaardeerd waarmee de broers en later de neven het beheer gevoerd hebben over de zaken waarin ook wij geïnteresseerd bleven. Een prettige familieverhouding heeft er altijd tussen ons bestaan.

ROTTERDAM.

Het afstoten van de kleine filialen was onder meer bedoeld om in plaats daarvan één groot bedrijf te kunnen stichten in een van de grote steden. Het werd als Kofa-magazijn opgericht aan de Beijerlandse Laan te Rotterdam-Zuid en was blijkens een foto van vrij grote allure. Frans Schlatmann, op één na de jongste zoon van Gustav sr. heeft het bedrijf geleid. Zijn groeiend gezin woonde in het ruime bovenhuis.

Wegens de crisisjaren kon de zaak niet aan de gekoesterde verwachtingen voldoen en is vóór de oorlog al opgeheven. Hij heeft te kort bestaan dan dat hij wortel heeft kunnen schieten in de traditionele voedingsbodem van de Schlatmannengemeenschap. Noch de datum van stichting noch die van de opheffing is mij precies bekend.

Frans heeft gedurende de oorlogsjaren met zijn gezin in de omgeving van Haarlem gewoond. Hij heeft zich geheel van het Schlatmannsbedrijf teruggetrokken en sindsdien betrekkingen bij grote bedrijven bekleed.

Eén zoon en één schoonzoon hebben toch aan de verlokkingen van het "lapjesvak" geen weerstand kunnen bieden. Maar dan wél in aantrekkelijke posities bij C&A, ook aan Westfaalse bodem ontsproten. "Bon sang nu peut mentir".

SCHIEDAM.

Heeft "Rotterdam" maar heel kort bestaan, "Schiedam" kan bogen op een zeer lange geschiedenis. Maar hun overeenkomst voor mij is dat ik van beiden even weinig weet. Dat komt omdat "Schiedam" nooit een deel van "onze" Faam is geweest en als firma de naam "Schlatmann & Co." voerde.

Deelhebbers waren leden van de families Bertels en Schlatmann, nauw met elkaar verwant als afstammelingen van één grootmoeder: Gertrud Hofstée-Laugemann. Het was dus wél een familieonderneming waarvan de wortels verder reikten dan het be"faam"de jaar 1900. Misschien óf de vrucht van óf een aanleiding tot de als slot te behandelen gelijknamige inkoopcombinatie van 1896? Ik heb de indruk dat hij door de genoemde families nooit als bijzonder winstgevend is gewaardeerd. De revenuen werden eigenlijk meer "als een zakcentje" zoals mijn moeder - op gezag van haar broers - de jaarlijkse winst (toch altijd nog enige honderden guldens per aandeelhouder) omschreef. Vóór de tweede wereldoorlog is door de jongere generatie Schlatmann een voorstel gedaan om de zaak op te heffen en ik meen dat de Bertelsen daar niet bijzonder rouwig om waren. Het bedrijf is tenslotte door de heer Promes overgenomen. Zelfs geen foto van de winkel is mij bekend.

DE INKOOPCOMBINATIE

Er is al op gewezen hoe onze voorouders elkaar hielpen bij het opzetten en voeren van hun afzonderlijke bedrijven: door onderlinge leningen, door hand- en spandiensten in drukke tijden en door gezamenlijke inkopen. Dit laatste is op 23 februari 1896 als het ware geïnstitutionaliseerd door een inkoopcombinatie met als doel door gezamenlijke inkoop op grote schaal en dat direct van de (eventueel buitenlandse) fabrikanten voor eigen zaak lage, dus concurrerende prijzen te kunnen bieden.

Het was een typische familieaangelegenheid. Terecht staan in het verderop meegedeelde "Bondslied" de regels: "Van één grootmoeder stammen allen af, also een nevenkring". Die grootmoeder was Gertrud Laumaan (of Laugemann?), overleden tussen 1826 en 1833. Zij was gehuwd geweest met Heinrich Hofstée (1791-1834). Het echtpaar dreef een kruidenier-manufacturenwinkel in Neuenkirchen. Er waren vier kinderen waarvan er drie als ouders van bovengenoemde "neven"

fungeerden, te weten: Thérèse Bertels-Hofstée (1814-1848), Justina Schlatmann-Hofstée (1817-1866) en Heinrich Hofstée (1826-1881).

De neven zelf - eigen of aangetrouwd - waren: Johannes Bertels (1849-1912), Heinrich Bertels (1845-1919) Heinrich Schlatmann (1849-1923), Gustav Schlatmann (1852-1921) Willem Gründemann (1870?-1944?) Henri Hofstée (1860-1899) Jan van Woerden (1855-1904) Gert Keuss (?-?). Keuss was de achtste participant. Hij was Neuenkirchenaar en had met de anderen hartelijke betrekkingen. Van zijn familie verwantschap is mij niets bekend.

De combinatie had domicilie gekozen in een pand, eerst aan de Warmoesmarkt (het deel van de Vismarkt bij de Korenbrug) en later aan de Garenmarkt te Leiden. De naam was "Schlatmann & Co". In de allereerste...

<...hier ontbreekt een deel van de regel...>

hadden zitting J.Bertels, G.Schlatmann en H.Hofstée. Uit iedere familie dus één vertegenwoordiger. De combinatie schijnt goed gefunctioneerd te hebben. Op 6 mei 1916 kwam een fusie tot stand met een zuidelijke inkoopcombinatie "De Samenwerking". De naam werd toen "De Faam". Na verdere uitbreidingen ontstond de "Kofa". Het lidmaatschap was toen niet meer uitsluitend gereserveerd voor katholieken. Nog later werd gefuseerd met een vereniging uit Gouda waarbij de naam "Hobo Faam" gekozen werd.

Veel van de hier gegeven bijzonderheden zijn ontleend aan een "In Memoriam" voor J.G.Bertels, zoon van bovengenoemde Johannes. Hij was vanaf de fusie secretaris van "De Faam" geweest. Als jongmaatje was hij nog in 1896 getuige geweest van het totstandkomen van "Schlatmann & Co". Het piëteitvol herdenkingsartikel was in september 1958 geschreven door Jan Linders, zelf gehuwd met een achterkleindochter van Gertrud Laugemann.

Een groot en noodzakelijk gebeuren bij de combinatie was de periodieke reis naar Berlijn, toen der tijd het emporium van de confectie-industrie. Ze reisden gezamenlijk per spoor, een reis om er in die tijd over na te praten. Om de tocht wat comfortabeler te maken hingen ze doodleuk voor het portierraam een bordje met opschrift "Laugemann Coupé". Dat imponeerde andere reizigers blijkbaar zó dat ze niet in dat compartiment durfden plaatsnemen en zo reisde men comfortabel, knus en privé onder elkaar. En zonder extra betaling wegens reserveringskosten.

Er werd hard gewerkt in Berlijn maar men verzuimde toch niet om op gepaste wijze van de geneugten van een wereldstad te genieten. "Haus Vaterland" am Potsdamer Platz was een geliefde pleisterplaats.

Het ging dan wél ten koste van de vrouwen thuis. Als die eens met hun mannen thuis naar een toneelstuk wilden gaan werd daar op geringschattende toon gereageerd: "Oh, dát stuk? Daar is niks aan, dat heb ik in Berlijn al gezien." De mannen waren nu eenmaal geen grote uitgaanders of cultuuraanbidders en de vrouwen moesten dat dan ook maar niet zijn.

Tóch zijn ze op 24 augustus 1910 samen met de mannen meegegaan. Nóg zie ik hoe de groep van mijn ooms en tantes mét mijn moeder in het coupé-raam 2de klas op het Haarlemse perron naar mij ten afscheid stonden te wuiven.

In het kader van die reis hebben ze ook op 2 september de "Kaiserparade" op "Sedantag" meegemaakt. Teruggekeerd vertelde mijn moeder me van het enthousiasme waarmee "Der Kaiser" begroet werd toen hij, gevolgd door zijn zeven zoons, te paard het paradeveld binnenreed.

Dit appelleerde aan de romantische gevoelens van de Schlatmanns uit die dagen: ontzag voor een half reeële, half mythische, hoog boven het gewone volk verheven "Kaiser von Gottes Gnaden".

In september 1898 hebben zes leden van de combinatie zich in Berlijn samen laten fotograferen. Voor de vrij jeugdige Willem Gründemann was het een overdonderende ervaring. Op de fotoprentbriefkaart schreef hij naar huis: "Ik kan U niet vertellen wat Berlijn is. Ik heb het mij groot voorgesteld doch zo iets is niet te denken. Gisteren zijn we uitgeweest en vandaag aan het werk".

Men moet de ondernemingsgeest van de voormalige Neuenkirchener dorpsjongens wel zeer bewonderen want in de vorige eeuw waren buitenlandse zakenreizen allerm minst normaal. De tijd van de grote textielconcerns als "V. & D." of "C. en A." was amper begonnen.

Als curiosum volgt tenslotte de tekst van het reeds genoemde "Bondslied", te zingen op de melodie van "Die Gigerikönigin", een toen algemeen bekende "Schlager". Het was zeer toepasselijk op passelijk op ruw-afgeknipte witte katoen gedrukt. Bij welke gelegenheid en hoe dikwijls het gezongen werd kan ik niet zeggen.

Eioruislied.

Wij zijn hier met z'n achten bij elkaar
En vormen eenen bond
Die wij te saam bevestigen ieder jaar
In dezen blijden stond.
Het doel van onzen Bond is welbekend:
Beoefening van ons vak.
In manufacturen handelen wij saam,
Niet een houdt zijn gemak.

Refrein.

Ja wij bieden al te saam
De concurrentie 't hoofd
En zorgen dat onze goede naam
Ons nimmer word' ontroofd!

Van één Grootmoeder stammen allen af
Alzoo een Neven-kring;
Die werkzaam is in een en 't zelfde vak,
En handelt onderling.
Het is dus niet alleen een handelszaak,
Maar een familieband,
Die door deez' Manufacturistenschaar
Gehouden wordt in stand.

Refrein.

Wij kopen saam - dat mag hier wel vermeld
En krijgen daardoor dan
De degelijkste waar voor 't minste geld;
En 't vindt ook dra zijn man.
Wij lichten tevens ook de sluier op
Van iedere valsche truc,
En zoo bewandelen wij te saam den weg
Die leidt tot ons geluk!

Refrein.

Blijft onze vriendschapsband maar steeds bestaan
En eenheid in den Bond,
Dan zal het allen zeker wél steeds gaan,
Dan is de zaak gezond.
En Israel zal dan ook weldra zien,
Al is het nog zoogaar,
Dat wij gemakkelijk het hoofd hun bien!
Met moed vooruit dus maar!.

Refrein.

Gezien onze ervaringen met het nationaal-socialisme lijkt het noemen van de naam "Israël" een bedenkelijk symptoom. Tachtig jaar geleden en in de handeldrijvende kringen van onze groot- en overgrootouders betekende dit echter geen antisemitisme in de geladen betekenis die het woord tegenwoordig heeft.

De Berlijnse manufacturengroothandel en kledingindustrie waren voor het overgrote in handen van Joden, zoals de detailhandel in die branche in Nederland voor een groot deel in handen van katholieke Westfalen was. Onze voorouders hadden dus vanzelfsprekend veel en ook vriendschappelijke zakenrelaties met de Joden. Alleen wél met in hun achterhoofd de waarschuwing "denk erom, het is een Jood": als het op geldprijzen aankwam.

Maar ook dezen zullen in hun achterhoofd wel een soortgelijke waarschuwing paraat gehad hebben want beide partijen waren zakelijk aan elkaar gewaagd. Niet voor niets noemde men onze voorouders "roomse joden"! Een spel-element tussen beide partijen was onmiskenbaar aanwezig.

Tóch was zo'n onschuldig liedje wél een symptoom voor een ondergronds aanwezige Joden-discriminatie die enkele decennia later aan de oppervlakte zou komen. Houston Chamberlain's boeken zullen ze wel nooit gelezen hebben maar zijn ideeën waren wel aan 't doordruppelen.

Van de nationaal-socialistische geloofsartikelen zouden onze voorouders wél begrip hebben kunnen opbrengen voor het "Ordnung und Zucht" dogma maar de latere rabiate explosies zouden ze als Christenen en als Nederlanders hartgrondig verfoeid hebben.

Overigens is mijn moeder de enige van haar generatie geweest die nog iets van die ontarding heeft kunnen meemaken.

TERUGBLIK EN UITZICHT

Hiermee is de geschiedenis van "De Faam" afgesloten. Ontstaan uit een typisch Westfaalse Tjöödengemeenschap is hij meer dan een eeuw een sterke band geweest voor de Schlatmannsfamilie hoezeer ook in de loop der jaren zich telkens takken afsplitsten.

Als we uitgaan van de stamouders Anton Schlatmann en Anna Catharina BrÜning zien we hoe in de tweede generatie de families Niënkemper en Thiemann hun eigen wegen gegaan zijn. De eerste omziend in wrok, de tweede langs de milde rivier de Lethe.

Aanvankelijk vormde de derde generatie een hechte gemeenschap zoals in het Bondslied werd voorgehouden. Na ongeveer 1904 gaat de groep Gründemann zijn eigen weg en zo tegen 1939 de groepen Schlatmann-Dreesmann en Van Woerden.

Over bleven leden van de vierde generatie, kinderen van Gustav sr. met wat leden van de vijfde generatie, kinderen van Guus jr. en Alfons sr.

Maar ook het nageslacht van het gezin Helmken dat in Neuenkirchen opgroeide heeft de commercieële aantrekkingskracht van de zaken ondervonden. Felix Helmken is in Woerden bij mijn vader in de leer geweest. Anne Helmken is jaren lang huisgenote van oom Hendrik en tante Lize geweest. Zij waren kinderen van Clemens Hemken en Justine Hilbers. En uit zijn tweede echt met Clara Schlatmann was Bernard werkzaam bij Henri Schlatmann in Dordrecht terwijl Cäthe hoofd der zakenhuishouding bij Reinhard Dreesmann in Utrecht was. En Els, de verpleegster, heeft bij veel familieleden in Nederland grote diensten bewezen.

Niet alleen bij personen zakelijk bij De Faam betrokken, was de familieband voelbaar. Ook andere leden van de clan voelden het als een plicht bij hun familie huiselijke inkopen te doen.

Bovendien wenkte dan korting in het verschiet... Mijn moeder kocht wel artikelen bij Van Baaren in Schoonhoven al had ze soms kritiek op kwaliteit en prijs. Berucht waren omgekeerd de "modereizen" van tante Sophie. Beladen met pakjes van allerlei formaat streek ze op gezette tijden neer bij de families in Leiden of Haarlem. In deze laatste stad "begunstigde" ze ook de zaak van Gründemann en dat gaf na 1904 voor mijn moeder wel eens problemen... Tante was niet gemakkelijk tevreden te stellen, ruilde steevast reeds gekochte artikelen, was altijd bang dat ze teveel moest betalen en ik meen me te herinneren dat de hoofdcoupeuze van De Faam in Leiden, juffrouw Marneth, tenslotte weigerde haar verder te bedienen.

Maar dat waren de menselijke kanten van een hechte familierelatie, een relatie die ook veel haat-liefde verhoudingen bij afzonderlijke leden kende. Maar bij welk geslacht komen deze niet voor?

Naar huidige maatstaven klein en kneuterig begonnen, kregen de zaken vooral na de fusie van 1900 meer allure zodat ze belangrijk genoeg werden om tijdens de eerste wereldoorlog de aandacht van de belastingdienst te trekken. Nóg herinner ik me de knorrige en verdrietige uitlatingen van oom Hendrik die in die jaren zijn heilige koopmansboeken moest openleggen. En toen mijn moeder eens met haar broer Gustav een wandeling in de omgeving van Oegstgeest maakte wees hij haar op een slootberm: "Dáár heb ik toen in m'n eentje liggen huilen". Want naast het biechtgeheim was het koopmansgeheim een boven alle discussie staande zekerheid voor (roomse) zakenlieden.

Ook was het tot en met de vierde generatie iets vanzelfsprekends dat de zonen opvolgden in de zaken van hun vader en dat de dochters in zakenfamilies trouwden. De jongens ontvingen een schoolopleiding die een voorbereiding op hun handelsloopbaan moest vormen. En dus een "Mulo" of een opleiding van vergelijkbaar niveau. "Duiven" of "Roermond" waren geliefde internaten waar ook cursussen of vervolg cursussen in commerciële vakken gegeven werden. Een uitzondering zou natuurlijk voor een seminarie opleiding gelden in 't geval dat een zoon priester wilde worden. (In onze familie is dat alleen gebeurd met Rernard van Baaren. Maar zijn ouders hadden geen deel in de Schlatmannszaken zoals een aandachtig lezer zou hebben kunnen opmerken). Door omstandigheden ben ik de enige geweest die een "echte" middelbare school mocht volgen. Maar de keuze "HBS" of "Gymnasium" werd voor mij wél ten gunste van de eerste beslist. Ik zou immers tóch "in zaken" gaan!

Onze stamvader Anton sprak nog uitsluitend plat (?) Duits - Zijn drie kinderen-in-zaken verstonden natuurlijk ten slotte het nederlands wél maar bleven het gebrekkig spreken en schrijven. Vooral Lisette.

Van de derde generatie hadden Heinrich en Gustav, na de dood van hun ouders, op kostschool te Elten nog een verdere opleiding gehad die vermoedelijk duitstalig was, maar zij spraken en schreven goed nederlands. Op zakenreizen in Duitsland voelden ze zich écht in hun element. De twee zusters-in-zaken spraken (tenslotte) vloeiend nederlands maar schreven het gebrekkig. Catharina heeft dit zakelijk erg betreurd toen haar man zo jong gestorven was en ook mijn moeder bleef het als een groot gemis voelen. Onder elkaar spraken de leden van deze generatie vooral in 't begin graag Duits. In "Plattküren" vervielen ze bij het ophalen van jeugdherinneringen.

De vierde generatie was in denken en handelen volledig nederlands. Een paar van hen gebruikten wel graag Duitse uitdrukkingen. Maar dat was een bewuste herinnering aan wat ze thuis gehoord hadden, dus lichtelijk "poze".

De nog latere generaties hebben alleen hun familienaam als uitwendig taken van hun afkomst behouden.

Deelname aan het publieke leven was bij geen van de vier eerste generaties groot en dan bijna uitsluitend beperkt tot zakelijke en godsdienstige activiteiten zoals Sint Vincentiusverenigingen, Kerkmeesterschappen, Reclaseringsverenigingen, Wit-gele Kruis, e.d. Ook een lidmaatschap van een sociëteit was er soms bij. Mijn vader heeft zich principieel afzijdig gehouden van iedere bemoeienis met verenigingen, hoezeer hij er ook belangstelling en capaciteiten voor had. Maar hij zag geen mogelijkheid die te verenigen met zijn eenmanszaak in Woerden. In één opzicht verschilde deze Westfries van zijn Westfaalse zwagers: bij schoonmaakbeurten in winkel of huís was hij altijd ongevraagd en opgewekt behulpzaam. "Die dingen moeten toch óók gebeuren!" Mijn moeder voelde dit als tegenstelling tot haar broers die dergelijke dingen aan hun vrouwen overlieten. Dat was tenslotte hun werk!.

Zeer lang heeft "De Faam" als kloeke moeder-kloek veel generaties' Schlatmann onder haar beschermende vleugels gehad. Maar er kwam een ogenblik dat zij haar tijd gehad had en haar taak volbracht. Laten de nu bloeiende generaties zich dankbaar realiseren dat ze in het vervolg en ieder voor zich mogen voortbouwen op wat overleden generaties - ondanks al hun onvolkomenheden - hebben achtergelaten aan religiositeit, familiezin, plichtsbesef, prestatiedrang, spaarzaamheid, welvaart. Het zijn voor een deel typisch-burgerlijke deugden waarvan sommigen aan het eind van de twintigste eeuw - misschien terecht - minder in tel zijn of als ondeugden bestreden worden, maar die in aangepaste vorm nuttige bouwstenen kunnen worden voor een nieuwe maatschappelijke samenleving.

De Wagneriaanse brand van de oudste vestiging te Haarlem in 1970 heb ik voor mezelf altijd geduid als het indrukwekkende einde van een Familie-Saga. Hij deed me een beetje denken aan de "Götterdämmerung" uit de noordgermaanse mythologie. Ook dáár werd een vurig einde gemaakt aan een traditioneel, germaans en tenslotte versleten cultuurpatroon. Maar: "Neues Leben blüht aus den Ruinen"! Altijd weer dat Duits!... "Poze?"

En met deze groteske vergelijking besluit ik dit verhaal!

STAMBOOM VAN DE FAMILIE SCHLATMANN.

(Alleen die leden zijn vermeld die op enigerlei wijze werkzaam geweest zijn in het familiebedrijf. Van de leden van de vierde generatie ook de echtgenoten die toen niet meer aan het bedrijf deelgenomen hebben.)

